

Постсъветско пространство

ОБЩЕСТВЕНИТЕ ЛИНИИ НА РАЗДЕЛЕНИЕТО В УКРАИНА

Александар Язич

(Продължение от предишния брой)

Икономическите различия и развитието на олигархията

Според изследвания на Киевския международен институт по социология, проведени през периода 1994-2001 г., по десетстепенната скала стандартът на живота в Украйна от 1994 до 1999 г. намалява от 2,95 на 2,52 и регистрира слабо повишение през 2000 и 2001 г.¹⁸ През 1994 г. 51% от всички анкетирани се декларират като част от средната класа, т.е. като личности, които имат средни потребности, а 47% – като част от по-долна класа. Най-важната промяна е от 1999 г. Тогава само 31% от анкетираните се декларират като част от средната класа. В същото време долната класа достига цели 69%. Ситуацията се подобрява незначително до 2001 г., когато 62% от анкетираните се самоопределят като част от долната класа.

Украйна има много елементи от икономиката на развитите европейски страни: богати ферми, добре развита индустриална база, квалифицирана работна сила и добра образователна система. През икономическата криза, продължила осем години – от началото до края на 90-те години на миналия век, жизненият стандарт на гражданите спада с около 50%, което води до широко разпространение на бедността. От 2000 до 2004 г. годишният икономически растеж е стабилизирал до 5-6%, а се увеличават и личните доходи¹⁹. Украинската валута (гривня) е въведена през септември 1996 г. и оттогава е стабилна. Въпреки икономическия растеж, дългосрочната икономическа перспектива на Украйна в голяма степен зависи от ускоряването на пазарните реформи. Основните проблеми, които обременяват икономическото развитие, са: някои правителствени мерки, корупцията и слабостите на правосъдната система.

¹⁸ Вж.: Stephen Shulman, "The Role of Economic Performance in Ukrainian Nationalism", *Europe-Asia Studies*, Vol. 55, No. 2, 2003, pp. 217, 233-237.

¹⁹ Вж.: "Background Notes on Countries of the World: Ukraine", Bureau of European and Eurasian Affairs, op. cit., pp. 4-5.

До 2003 г. всички чужди инвестиции в Украйна са около 6,04 млрд. долара, а доходът на глава от населението – около 126 долара. Това е един от най-ниските доходи на глава от населението в тази част на света. Украйна има образована и способна работна сила, а равнището на грамотността е почти 100%. По официални данни безработицата през ноември 2006 г. е около 2,3%, но по някои неофициални данни тя в действителност е около 7,4%. Заплатите в Украйна са много ниски по западните стандарти, но в предходния период те бележат скок. През същата година средната нетна заплата в Украйна е 1073 гривни (около 214 долара), а най-малката заплата - 450 гривни (90 долара). Най-големи заплати получават заетите във финансовия сектор и във въздухоплаването, най-ниски – заетите в селското стопанство и в сектора на държавното здравеопазване²⁰. От провъзгласяването на независимостта на Украйна главна причина за социалното недоволство са икономическите трудности, преди всичко в Крим, където определени сецесионистки действия са резултат най-вече на социални проблеми. Бедността и безработицата са сред най-големите в региона. Източна Украйна, където са най-индустриализираните градове, е много по-урбанизирана от Западна Украйна. Една от причините за незавидната икономическа ситуация, в която се намира украинското общество, е развитието на олигархичната система, което – подобно на много постсъветски държави, преживява Украйна след обявяването на независимостта. В средата на 90-те години на миналия век политическото влияние, достъпността до източниците на политическа мощ и до контрола над политическите институции дават възможност на някои мощни личности в икономическия сектор да натрупат изключително богатство и чрез приватизацията да си осигурят право на собственост над бившите държавни икономически блага. Икономическите елити в Украйна се появяват като следствие от икономическите реформи в края на 80-те и началото на 90-те години на миналия век. Икономическото богатство е натрупано чрез четири главни канала:

- търговия с метали и химикали, купувани в Украйна на държавни цени, които тогава са в размер на около 10% от цените на световния пазар, и продавани в чужбина по пазарни цени;
- търговия с изделия, които са внасяни по субсидирани цени, а са продавани за конвертируема валута;
- чрез субсидирани кредити с 20% годишна лихва при инфлация от около 10,15%;
- с помощта на бюджетни субсидии, концентрирани най-вече в селскостопанския сектор, газовата и каменовъглената промишленост²¹.

²⁰ Вж.: *Political Risk Yearbook: Ukraine Country Forecast, 2009*, preceding pp. 2-24.

²¹ Вж.: Sabine Fischer, Rosaria Puglisi, Katarina Wolczuk and Pawel Wolowski, *Ukraine: Quo Vadis?*, Institute for Security Studies, Paris, 2008, pp. 57-59.

Скритата приватизация прави възможна по-нататъшната консолидация на икономическия елит, превръщайки директорите на държавните предприятия в собственици. Деловият и политическият елит се обвързват и стават взаимнозависими. Това намира израз в отношенията между групата, която се стреми към собствеността, и групата, която прави възможна тази собственост. В този взаимен обмен силните в икономическо отношение индивиди получават политическа защита и възможност да реализират съмнителни сделки, а политическите лидери получават силна икономическа подкрепа, за да консолидират положението си. По време на двата мандата на президента Кучма, т.е. осем години, тази система се усъвършенства. Олигархичната система възниква и се консолидира в резултат на специалните привилегии, които президентът и неговата администрация предоставят на тесен кръг от своето обкръжение.

Асиметричният контрол над политическите институции формира разделителна линия между различните интереси и различните възможности на големите и на средните предприятия. В резултат на политическата мощ отделни лица от сектора на едрия бизнес могат да формират пазарните правила в съответствие със собствените си цели и по този начин да запазят своето току-що придобито богатство и своите привилегии. От друга страна, малките и средните предприятия са изключени от сферата на политическата мощ, изложени са напълно на пазарните процеси, както и на непредвидимото бюрокралично-икономическо обкръжение. Икономическата либерализация съществува само в онази степен, която е необходима за приватизирането на държавната собственост, но не и за коригирането на недостатъците на пазара. Селективното въвеждане на определени маркетингови механизми и постепенното акумулиране на имуществото създават личности “победители” в подобна система, които работят активно за запазване на статуквото. Отделянето на политиката от бизнеса е едно от основните искания на привържениците на “оранжевата революция” през 2004 г. Новият премиер Юлия Тимошенко обещава да ревизира 3000 случая на приватизация, реализирани по време на мандата на президента Кучма. В своето обръщение към парламента през 2006 г. президентът Юшченко гордо обявява, че олигархията в Украйна ще бъде разформирована. Въпреки щедрите обещания обаче властта на Юшченко направи малко, за да наруши установените отношения и баланса между бизнеса и политиката. “Оранжевото” ръководство, нестабилно в резултат на нерешените вътрешни и структурни въпроси, които отслабват решителността за борба против политическите връзки, не успява да установи кохерентен подход към същинските реформи в тази сфера. След смяната на Юлия Юшченко (Грешката е на автора. Несъмнено става дума за Юлия Тимошенко – бел. прев.) като премиер през есента на 2005 г. по въпроса за олигархията и за връзката между бизнеса и политиката украинските власти се ориентират към стратегията “прости и забрави”.

Новият премиер на Украйна Юрий Ехануров (в източници на руски и украински език – също и Ехануров: Юрій Іванович Єхануров – бел. ред.) обявява, че процесът на реприватизация е завършен. Констатирани са опити да се намери начин за мирно договаряне при съмнителните случаи на приватизация, като собствениците задържат компаниите след адекватна компенсация, но приемливо решение на този проблем никога не е намерено. Процесът на реприватизация завършва така, както започва – като резултат на политическо решение.

Все пак може да се каже, че по времето на Юшченко Украйна като държава е различна от държавата по време на Кучма. Ако преди революцията политиката управлява бизнеса, “оранжевата революция” открива възможност да се наложат големите и средните предприятия. В резултат на “войната на милионерите против милиардерите”, както биха казали някои, монополният контрол на силата, реализиран от олигарсите преди революцията, е прекъснат, а в системата е въведена някаква форма на икономическо съревнование. Все пак олигарсите възприемат различна стратегия за взаимодействие с институционалната власт. Ринат Ахметов например, който в предходните периоди е извън обществения живот, когато става дума за политика, се кандидатира и е избран в парламента от Партията на регионите. През пролетта на 2006 г. Партията на регионите на Виктор Янукович печели най-много места в парламента, а след споразумение с президента на Републиката Виктор Юшченко формира правителство в коалиция със социалистите на Морозов и с комунистите. По такъв начин на Виктор Янукович е осигурен премиерският пост²². В противоречивото развитие на ситуацията в сравнение с първите дни от управлението на “оранжевото ръководство” климатът на несигурност и на политически превратности спомага да се осигури контрол на олигархията над институциите. Като противотежест на Партията на регионите на Янукович, която по собствените ѝ признания е ориентирана към бизнеса и е конкретен израз на промишлените интереси на т.нар. Донецки клан, през есента на 2006 г. президентът Юшченко се домогна до подкрепата на метежната фракция на Донецкия клан – Индустиалната уния на Донбас (ИУД) на Сергей Тарут. С разпадането на “оранжевата коалиция”; липсата на адекватна стратегия в неговия екип; отслабването на базата на силата в самата негова партия “Нашата Украйна” и намаляването на популярността в резултат на назначаването на Виталий Хайдук, съсобственик на ИУД, за секретар на Съвета за сигурност и отбрана, става ясно, че е установен нов съюз между президента и една от най-мощните финансово-промишлени групи. Така трябва да се оценява и назначаването на Олександр Чалий, бивш заместник-министър на

²² Вж.: Dr. Dragan Petrović, Geopolitika postsovjetskogo prostora, Prometej i Institut za međunarodnu politiku i privredu, Novi Sad, 2008, str. 42.

външните работи, който също е близък с ръководството на ИУД, за заместник-секретар на президента. Мощните бизнесмени отново се появяват на обществената и политическата сцена, възродени и готови изцяло да се включат в големите политически кампании, за да “изчистят” своето име и да възстановят репутацията си. След като избягват заплахите за преразпределение на имуществото, решават да излязат от сянката, в която се оказват след пропадането на режима на Кучма, и отново да станат обществени личности. Някои от тях успяват да влязат и в парламента. Други не желаят официални политически постове, но се включват в сериозни обществени проекти. Отхвърляйки белезите на олигарсите, сега те се представят като “национални капиталисти”.

Олигарсите имат сериозни причини за такава дейност, насочена към преобразяване и към опити да изградят сред обществото нова представа за себе си. Фазата на първоначалното натрупване на капитала по време на режима на Кучма е завършена. Количеството и качеството на богатата, които трябва да се приватизират, са много по-малки в сравнение с онези, които са приватизирани през 90-те години. Във фазата, в която преобладава не експанзията на капитала, а неговата консолидация, мощните бизнесмени разбират, че, ако желаят да запазят позитивните тенденции в украинската икономика, а по този начин да запазят и собствените си компании, трябва да бъдат изпълнени две условия. Първо, необходимо е да се установи прозрачна система с повече или по-малко универсално приложими норми. Тази система в същото време окончателно би утвърдила техните права върху собствеността и би гарантирала тяхната защита от страна на съдилищата. Второ, начинът на функциониране на промишлеността трябва да бъде драстично модернизиран, фабриките да бъдат допълнително развити, да се въведат енергоспестяващи технологии. Необходима е промяна на подхода към икономическия растеж, като се акцентира върху интензивното, а не върху екстензивното развитие на икономиката. Казано по друг начин, украинската икономика трябва да стане част от световната икономика, за да реализира значителна печалба на световния пазар. За да стане това реалност, сигурността на вътрешните и на чуждестранните инвестиции трябва да има ключово значение.

Заклучение

Няма съмнение, че украинското общество е едно от най-разделените в Европа. Украйна, подобно на други общества с бурна история, е разделена по много критерии. Геополитическото положение на Украйна е причина нейната територия да бъде доминирана от различни държави. По време на господството на различните сили се стига и до определени национални разделения, респективно до големи взаимни различия по въпроса за идентичността сред самото население на Украйна. Преломните

исторически периоди понякога водят и до религиозни разделения, които днес са най-силно изразени в многобройните верски организации, оказващи огромно влияние върху идентичността на определени групи от украинското общество.

Тези разделения в голяма степен влияят върху външната и вътрешната политика на страната, ще влияят и върху по-нататъшното развитие на украинското общество и на неговата външнополитическа ориентация. Едва в рамките на СССР украинската територия е оформена като единна цялост. Все пак времето, когато Украйна е в границите на Съветския съюз, оказва влияние и върху Украйна като държава. Най-добрият пример е Крим, който е предаден на Украйна. Днес този факт в известна степен усложнява отношенията с Русия – не само заради територията, а и заради руското население, което е мнозинство в тази част на страната. Освен това татарите, които по време на СССР са изселени от Крим, се връщат тук. Това допълнително засилва етническото разделение в тази част на украинската територия. Икономическите различия и развитието на олигархията чрез скритата приватизация също допринасят за липсата на вътрешна социална кохезия.

Превод от сръбски език (с незначителни съкращения): Стоян Бараков